

I

Inleiding

§ 1 *Filosofie en sociale wetenschap*

In onze tijd zijn de empirische wetenschappen tot een culturele en maatschappelijke macht geworden. Dat geldt zowel voor de natuurwetenschappen als voor de wetenschappen die zich met cultuurverschijnselen bezighouden. Ze bepalen enerzijds in hoge mate onze manier van denken en interpreteren van ons eigen bestaan. Anderzijds spelen ze een belangrijke rol bij de inrichting en vorming van ons bestaan in vele sferen van de samenleving. Is deze ontwikkeling een vorm van vooruitgang? Dat hangt natuurlijk van de definitie van het begrip 'vooruitgang' af. Waar zouden we die definitie aan kunnen ontleenen? De behoefte om naar grondslagen van de wetenschap te zoeken komt voort uit de theoretische en praktische onzekerheid die het stellen van een dergelijke ethisch geïnspireerde vraag oproept. Blijkbaar roept de macht van de wetenschappelijke interpretatie van ons bestaan de behoefte bij ons wakker ons over de aard en grenzen ervan te beraden. Dat laatste is een taak van de filosofie.

Een belangrijk motief in het filosofisch denken van onze tijd is het verwerken van de uitdaging die de wetenschap voor onze zelfinterpretatie inhoudt. Het filosofisch denken houdt zich dan bezig met de vraag wat de strekking van het wetenschappelijke denken is voor het begrip van onszelf en de werkelijkheid. De filosofie heeft zich al sinds Descartes tot taak gesteld de grondslag van de positieve wetenschap te doordenken. Wat moet de filosofie met de positieve wetenschap doen? Haar een onschokbaar fundament van zekerheid in denken of waarnemen trachten te geven? De transcendentale voorwaarden van haar mogelijkheid in de menselijke geest of in de redelijke communicatie trachten bloot te leggen? Haar opnemen binnen een dialectische interpretatie van de realiteit? Haar formeel-logische structuur onderzoeken? Al dit soort vragen is zeker legitiem en de antwoorden erop brengen iets aan het licht omtrent de eigen aard van de wetenschappen die ons huidige denken en handelen tot op grote hoogte beheersen.

De vraag is evenwel of deze filosofische pogingen ons voldoende zicht geven op de intrinsieke betekenis, reikwijdte en macht van de wetenschappen met betrekking tot de interpretatie van ons bestaan. Blijft het traditionele filosofische denken over wetenschap niet teveel steken in het kritisch onderzoek naar geldigheidsaanspraken? Het stellen van de vraag naar de relevantie van wetenschap voor ons bestaan lijkt niet binnen het kader van de gebruikelijke filosofische reflexie op de wetenschap te passen.

Deze studie stelt zich ten doel de betekenis van de wetenschap voor ons bestaan in het centrum van de filosofische aandacht te plaatsen. Ik beperk me daarbij tot de sociale wetenschap. In die tak van wetenschap is het menselijk bestaan zelf expliciet voorwerp van beschouwing en dat brengt een speciale filosofische uitdaging met zich mee. Filosofisch staat de vraag centraal: begrijpt

de sociale wetenschap genoegzaam de grondslag van haar eigen bestaan welke gelegen is in het menselijk bestaan?

Als je de macht van de sociale wetenschap over de interpretatie en vorming van het menselijk bestaan wilt begrijpen is het vruchtbaar om een confrontatie aan te gaan met een sociaal-wetenschappelijk denker voor wie die macht niet vanzelfsprekend was. Dat laatste is bij uitstek het geval bij Max Weber. Webers denken over de sociale wetenschappen is enerzijds een verdediging van hun goed recht en hun noodzaak. Anderzijds doet hij een poging de grenzen van het empirisch wetenschappelijk denken te bepalen. Hij verzet zich daarbij tegen een filosofische benadering van de historisch-maatschappelijke realiteit. Weber bakent zijn positie af in discussie met een aantal filosofische en wetenschappelijke stromingen binnen de geschiedwetenschap en de economie van zijn dagen.

Weber begrijpt zijn ontwerp van sociale wetenschap expliciet als een emancipatie uit de filosofie. Hij heeft gemeend dat enerzijds de rationele kern van het filosofisch denken in onze tijd kan worden overgenomen door logica en empirische wetenschap en dat anderzijds de benadering van existentiële problemen aan gene zijde van het rationele denken is gelegen. Dat levert de filosofische vraag op of deze dichotomie adequaat is. Weber heeft die vraag bevestigend beantwoord onder verwijzing naar de feitelijke ontwikkeling van de rationaliteit die belichaamd is in de westerse wetenschap en naar de gerationaliseerde cultuur waar zij deel van uitmaakt.¹ Nu zal nagenoeg niemand willen ontkennen dat deze ontwikkeling een dominante tendens in onze cultuur vertegenwoordigt. Maar de vraag op welke wijze ze geïnterpreteerd moet worden is daarmee nog niet beantwoord. Bij de beantwoording van deze vraag heeft Weber de feitelijke ontwikkeling van de westerse vorm van rationaliteit en de ontmythologisering en ontgoddelijking die ze met zich meebrengt, als ervaringsgegeven willen laten gelden zonder zich met de filosofische interpretatie ervan in te laten.² De filosofische vraag wat dit ervaringsgegeven te betekenen heeft met het oog op het begrip van ons eigen bestaan heeft Weber niet als filosofische vraag willen stellen, omdat hij van mening was dat het inherent aan het metafysisch denken is dit ervaringsgegeven zelf te ontkennen.

Weber staat in dit opzicht in de traditie van denkers als Marx, Nietzsche en Freud, die gemeend hebben dat het in de eigen aard van het filosofisch denken ligt om de realiteit te miskennen en een denkconstructie gebaseerd op ideeën en idealen voor de realiteit zelf aan te zien. Filosofie transformeert volgens deze visie de realiteit tot een zinvolle, ideëel gestructureerde orde en ontkent aldus het materiële, historische karakter van die realiteit. Deze kijk op de filosofie is in zoverre terecht, als de filosofie traditioneel de intellectuele uitdrukking is van het toekennen van prioriteit aan een als vanzelfsprekend ervaren ideële orde die de wereld in essentie beheerst. Waar de ervaring van de historiciteit en materialiteit van het menselijk bestaan gaat overheersen, wordt de identiteit en de geldigheid van die orde tot een probleem.

1 In de loop van het betoog zullen de hier nog niet gedefinieerde begrippen geanalyseerd worden.

2 WL 507, 594vv.

De conclusie dat de historische en materiële feitelijkheid zelf de produktieve grondslag van idealiteit is, ligt dan voor de hand. Alle vormen van idealiteit zijn voor een dergelijke interpretatie afstammelingen, geproduceerd door historische en materiële krachten. Het denken over het menselijk bestaan neemt dan noodzakelijk de gedaante van de empirische wetenschap aan. In de zelfinterpretatie van de positieve wetenschap die zich reductionistisch opstelt is idealiteit een produkt of afstammeling van een historisch, materieel proces. Toch kan de geldigheid die in de positieve wetenschap is voorondersteld en die in relatie tot het bestaan door ons wordt ervaren, niet binnen een dergelijke zelfinterpretatie verantwoord worden. De ideële dimensie van het menselijk bestaan laat zich niet reduceren tot produkt van feitelijke krachten. Reeds het wetenschappelijk denken veronderstelt een geldigheid die meer is dan effect van materiële krachten. Dat heeft Weber, die vertrouwd was met de kritiek op het psychologisme van de neo-kantiaanse filosofen en van de opkomende fenomenologie, in essentie begrepen.

Het sociaal-wetenschappelijk denken van Weber pretendeert empirische geldigheid en heeft daarom in zijn visie een antimetafysische strekking. Weber brengt dat ook theoretisch tot uitdrukking. In zijn wetenschapsleer voltrekt hij een reflexie op de eigen aard en de grenzen van de sociale wetenschap met behulp van het wetenschapstheoretisch denken van zijn tijd. Het is een van de theses van deze studie dat Weber de filosofische grondslagen van zijn conceptie van sociologie verheldert door een beroep te doen op het neo-kantianisme van H. Rickert en de fenomenologie van E. Husserl.

Nu is de interpretatie van Webers denken tegen de achtergrond van het denken van Rickert een vast, hoewel niet onomstreden, bestanddeel van de literatuur. De historische relatie van Weber tot het denken van Husserl is daarentegen nog nauwelijks onderzocht. Deze studie levert een bijdrage aan het historisch onderzoek door enkele theses te formuleren omtrent Webers receptie van de eerste druk van Husserls *Logische Untersuchungen*. Dat geschiedt op basis van een filosofische interpretatie van een aantal door beide denkers zelf gepubliceerde teksten. Mijn theses blijven hypothesen in zoverre ze nader historisch getoetst zouden kunnen worden aan de hand van nog niet gepubliceerd materiaal.³

Waarom doet Weber een beroep op het denken van Rickert en Husserl? Met behulp van Rickerts waardeleer kan Weber zijn afwijzing van het neo-hegelianisme en het marxisme van een filosofische fundering voorzien. Zijn theorie over een waarde vrije, empirisch gefundeerde analyse van de realiteit bouwt hij op in een polemiek met de door Hegel geïnspireerde Duitse geschiedwetenschap, in het bijzonder met Roscher en Knies. Weber verzet zich in navolging van het neo-kantianisme tegen de opvatting, dat het ideële zich in de geschiedenis als de hand van een zich openbarende of verborgen God ontvouwt. Die stelling brengt het neo-kantianisme van Rickert filosofisch tot uitdrukking door

3 De kritische editie van Webers werk is nog onvoldoende gevorderd om het relevante materiaal op dit punt te overzien. De toetsing van mijn theses over Webers receptie van Husserls *Logische Untersuchungen* aan de hand van Webers brieven is een van de thema's voor verder historisch onderzoek.

een ontologisch onderscheid tussen zijn en waarde te maken. Deze tegenstelling is voor Rickert een verhouding van het aposteriori, de aantrefbare, toevallige feitelijkheid, en het apriori, het licht der noodzakelijke waarden waarin we deze feitelijkheid moeten beschouwen. Webers conceptie van empirische wetenschap waarin de feitelijkheid van de historische realiteit gevrijwaard wordt voor filosofische geschiedconstructies, neemt deze tegenstelling in enigszins gemodificeerde vorm over.

Maar Weber heeft niet alleen kritiek op de historische school. In navolging van de historische school verzet hij zich tegen een onhistorische opvatting van het denkend subject. Het denken over het menselijk bestaan kan zich volgens Weber niet langer beroepen op de eeuwige attributen van de menselijke geest, de transcendentale eenheid van de rede of het eeuwig gelden van culturele waarden. Het moet de gedaante aannemen van een historische cultuurwetenschap. Hiermee houdt Weber zowel het filosofisch rationalisme en het daarmee verbonden vooruitgangsgeloof, als het empirisch-wetenschappelijk naturalisme dat naar invariante factoren en wetten in het menselijk bestaan zoekt, op afstand. Het enige apriori dat voor Weber overblijft is het apriori dat grondslag is van de rationeel-empirische wetenschap: de idealiteit die paradigmatisch gegeven is in het logisch en mathematisch denken. Deze idealiteit is bij uitstek het thema van Husserls *Logische Untersuchungen*. Door een aantal elementen van Husserls denken over te nemen kan Weber vasthouden aan de eigen aard van het ideële in logische zin. Het is op basis daarvan mogelijk te verdedigen, dat het empirisch-wetenschappelijk verstaan een logische en niet slechts psychologische betekenis heeft voor het verklaren van handelingen. Weber houdt aldus het historisme en psychologisme van denkers als Dilthey, Simmel, Croce en anderen op afstand. Aan het apriori als logische grondslag van het denken mag echter geen transcendentale, ontologische strekking worden toegekend.⁴

De onbevangenheid van Weber als beoefenaar van de empirische wetenschap heeft hem er voor behoed in oppositie tot de filosofische traditie tot een dogmatisch reductionisme te besluiten. Daarom zet Weber zich af tegen Nietzsches verklaring van de moraal uit ressentiment.⁵ Weber heeft echter gemeend dat het niet op zijn weg lag zijn afwijzing van het reductionisme filosofisch te doordenken en uit te drukken. Hij heeft zich uitdrukkelijk willen beperken tot de empirische wetenschap, de reflexie op de methodologische beginselen ervan en tot een intellectuele bijdrage aan het politieke en culturele debat van zijn tijd. Dat heeft hem weliswaar onophoudelijk binnen het bereik van filosofische vraagstellingen en problemen gevoerd. Maar naar zijn eigen opvatting heeft hij zich binnen het filosofisch domein nooit als filosoof willen profileren.

Misschien is de overheersende positie van de empirische wetenschap waar het gaat om ons zelfbegrip ook wel uitdrukking van het fundamentele inzicht, dat idealiteit voor ons alleen te vatten is in haar materiële en historische ge-

⁴ Deze these is reeds te vinden bij D. Henrich, (1952), *Die Einheit der Wissenschaftslehre Max Webers*, p. 35, 55. Een zeer afgewogen uiteenzetting over Webers relatie tot de conflicterende stromingen binnen de economie van zijn dagen geeft W. Schluchter, (1988), *Religion und Lebensführung*, Bd. I, p. 23vv.

⁵ Rel I, 248.

stalte. De ontmythologisering en ontgoddelijking van de wereld zou dan uitlopen op het inzicht dat de materiële en historische grondslag van ons bestaan de enige toegangsweg is geworden naar datgene wat voor een vroegere fase van denken nog een evidente ideële orde van de realiteit was. Als deze these hout snijdt is het consequent om onze betrokkenheid op idealiteit een empirisch wetenschappelijke wending te geven. Wat dan evenwel van cruciaal belang wordt is de vraag of wij de strekking van de empirische wetenschap die zich met ons bestaan bezig houdt, genoegzaam begrijpen. Juist de beantwoording van deze vraag kan de taak zijn van een filosofisch denken dat de grenzen van de empirische wetenschap te buiten gaat zonder terug te vallen op een mythologisch wereldbeeld.

§ 2 *Probleemstelling*

Na deze situering van Webers denken kan de kern gekarakteriseerd worden van de problematiek die in deze studie wordt aangesneden. Het gaat mij om de vraag in hoeverre de sociale wetenschappen een adequaat begrip ontwikkelen van de menselijke realiteit en wat hun relatie is tot een ethische benadering van het handelen. Deze vragen worden behandeld door een analyse van twee opposities welke in Webers denken een centrale rol spelen: de oppositie van feitelijkheid en geldigheid en de oppositie van immanentie en transcendentie. Bij de analyse van deze opposities komen ook enkele kwesties die daar nauw mee verbonden zijn aan de orde, zoals de eigen aard van de rationaliteit van het denken en handelen, en de vrijheid en subjectiviteit van individuen in een gerationaliseerde samenleving.

In Webers denken spelen al deze thema's een rol. Het is evenwel de vraag of Weber de filosofische problematiek die hij in zijn denken heeft opgeworpen voldoende heeft voorzien. Een immanente analyse van zijn denken stuit op een aantal tegenstrijdigheden en onopgeloste problemen. De doordenking daarvan leidt in deze studie tot een filosofische stellingname die het kader van Webers denken te buiten gaat. Mijn stelling is, dat een filosofische analyse van Webers denken in een kritiek erop moet uitmonden.

Dat mijn interpretatie van Webers denken in een confrontatie uitmondt wordt enerzijds bevorderd door Webers denken zelf en anderzijds door het perspectief dat ten grondslag ligt aan mijn analyse.

De filosofische problematiek van Webers werk komt voor een belangrijk deel voort uit zijn binding aan het specifieke filosofische kader waarin hij het denken over de sociaal-wetenschappelijke benadering van de realiteit voltrekt. Zijn denken is schatplichtig aan het filosofisch klimaat dat hij in zijn tijd aantreft. Voor Weber is het denken van Rickert en Husserl over het apriori maatgevend voor zijn eigen reflexie op de grondslagen van de sociale wetenschappen. Het profijt dat Webers wetenschapsleer trekt uit de wetenschapstheorie van zijn dagen heeft evenwel ook zijn prijs. Weber blijft gebonden aan de antithese van idealiteit en feitelijkheid die bij Rickert en Husserl reeds zoveel filosofische vragen oproept. De interpretatie van Weber tegen de achtergrond van Rickert en Husserl is een poging om te laten zien hoe de dualistische problematiek van beide filosofen bij Weber doorwerkt.

Maar de analyse van deze samenhang is alleen mogelijk met een filosofisch perspectief dat put uit andere bronnen dan die welke Weber tot zijn beschikking had. Dat wil niet zeggen dat ik met een van tevoren ingenomen en begripsmatig vastgelegde positie het denken van Rickert, Husserl en Weber interpreteer en bekritiseer. De door mij gepresenteerde invalshoek van interpretatie en kritiek en de filosofische grondslag ervan zijn eerder de vrucht van een kritische studie van Webers denken dan een vooropgesteld beginpunt. Het zou naïef zijn te menen dat de door mij verdedigde positie niet tot in de fundamenteën schatplichtig blijft aan Webers denken. Anderzijds is het onloochenbaar dat in mijn gesprek met Weber ook verschillen van opvatting aan het licht komen welke bij elkaar genomen een filosofische positie impliceren die niet samenvalt met die van Weber. In het slot-hoofdstuk zal ik de filosofische positie die het resultaat en de horizon van mijn Weber-interpretatie is, expliciet formuleren.

Mijn kritiek op Rickert, Husserl en Weber is mogelijk doordat zij wordt gevoed door andere filosofische tradities dan die welke in Webers denken een rol spelen. Een van die tradities is het hedendaagse zijnsmetafysisch georienteerde denken van het neo-thomisme en van enkele daardoor beïnvloede denkers. De vertegenwoordigers van deze traditie die de confrontatie met de moderne en in het bijzonder met de hedendaagse filosofie vruchtbaar voor hun denken gemaakt hebben, laten een geheel eigen, origineel geluid binnen de hedendaagse filosofie horen. Ze expliceren het zijnsbegrip door een reflexie op de menselijke zijnswijze, de subjectiviteit en intersubjectiviteit van het bestaan van personen. Deze reflexie kan ook voor de interpretatie van Webers denken over subjectiviteit en vrijheid vruchtbaar gemaakt worden.

Wanneer we er naar streven de eigen aard van Webers denken zoveel mogelijk te respecteren, blijkt het niet mogelijk een oude filosofische gedachtenwereld zonder meer over te nemen. Het gaat er mij niet om het gelijk van oude, en volgens velen verouderde, opvattingen aan te tonen. Het geldend maken van oude inzichten binnen een veranderd kader dwingt juist tot een nieuwe doordenking en formulering. De begrippen uit de metafysische traditie waardoor ik me laat inspireren, ondergaan door de veranderde context waarin ik ze gebruik een aanzienlijke transformatie. Daardoor worden de grenzen van een filosofische school of richting, zo die er al waren, definitief overschreden. Ik meen te kunnen aantonen dat de wijze waarop Weber de door hem aangesneden thematiek doordenkt - of wellicht preciezer: dat niet doet -, een filosofische kritiek rechtvaardigt die uit andere bronnen put dan die welke Weber tot zijn beschikking had. De vraag of die kritiek vruchtbaar is moet op basis van filosofische argumenten beantwoord worden en niet door het positief of negatief etiketteren van vermeende posities.⁶

6 Mijn gedachtenvorming is, afgezien van mijn filosofische scholing, bevorderd door een aantal publikaties. De belangrijkste daarvan zijn D.M. de Petter, (1939), 'Impliciete intuïtie'; B.A.M. Barendse, (1951), 'Intersubjectief verkeer en lichamelijkeheid'; J. Peters, (1951), 'Over de oorsprong van het woord' en dez., (1957), *Metaphysica. Een systematisch overzicht*; J.H.A. Hollak, (1966), *Van causa sui tot automatie* en dez., (1968), 'Betrachtungen über das Wesen der heutigen Technik' en dez., (1975), 'Wijsgerige reflecties over de scheppingsidee'; Th. van Velthoven, (1977), *Gottesschau und menschliche Kreativität. Studien zur Erkenntnislehre des Nikolaus von Kues* en dez., (1985), 'Teken, waarheid, macht'; H. Berger, (1986), *Vragen naar zin. Een nieuwe inleiding in de metafysiek*. Rechtstreekse verwijzingen naar deze publikaties zal ik nagenoeg achterwege laten om niet de suggestie op te roepen dat ik binnen de ongebroken continuïteit van een denktraditie sta.

De centrale zijnsmetafysische gedachte die aan mijn perspectief op Weber ten grondslag ligt, is de gedachte van de innerlijke samenhang van feitelijkheid en geldigheid. Het 'zijn' van mensen houdt in, dat ze deze samenhang zelfstandig tot uitdrukking brengen in de communicatie met elkaar. Deze gedachte is niet noodzakelijk in tegenspraak met de empirische benadering van het maatschappelijk handelen in de sociale wetenschap. Het is in het bijzonder het denken van J. Hollak dat de weg heeft gebaand om de tegenstelling van zijnsdenken en empirische wetenschap, welke nog bij Heidegger te vinden is, te overwinnen. Daardoor wordt een filosofisch perspectief mogelijk dat zowel recht doet aan de specifieke rationaliteit van de empirische wetenschap, als de grondslag ervan in het bestaan van concrete subjecten laat zien.

§ 3 Methode

De systematische vraagstelling die deze studie leidt is niet vreemd aan de inspiratie van Webers denken. Die inspiratie is gelegen in de vraag naar het lot van de vrijheid van individuen die leven in een gerationaliseerde wereld. De filosofische vraagstelling die hier wordt gepresenteerd deelt Webers belangstelling voor het lot van de vrijheid in de hedendaagse westerse wereld. Weber heeft evenwel gemeend dat het onmogelijk, of op zijn minst weinig verhelderend is, deze vraag te stellen en te beantwoorden met filosofische middelen. In dat opzicht gaat de onderhavige studie principieel een stap verder in filosofische richting dan Weber heeft willen gaan.

Bij de interpretatie van Webers denken gaat het mij er om, uit te vinden welke filosofische inzichten aan Webers denken ten grondslag liggen en wat de specifieke wijze waarop Weber die inzichten formuleert voor onze interpretatie van het bestaan betekent. Nu is een van de problemen van een filosofische interpretatie van Webers denken, dat Weber geen filosoof wilde zijn en zijn inzichten ook niet filosofisch heeft willen doordenken en uitdrukken. Dat hangt samen met een bepaalde bij Weber aanwezige opvatting van filosofie. Filosofie is voor hem in theoretisch opzicht het duiden van de realiteit in het licht van objectief geldige zin, zodat zij als een redelijke orde gevat kan worden. In praktisch opzicht is filosofie voor Weber de overtuiging dat het menselijk verstand evidente kennis heeft van de geldige leidraad voor het nemen van beslissingen over de ordening en realisering van waarden.⁷

Voor mijn wijsgerige probleemstelling en de daarmee verbonden interpretatie van Webers denken is het evenwel niet noodzakelijk de conceptie van filosofie te verdedigen die Weber bestreden heeft. Het zoeken naar de strekking van de sociale wetenschap voor de interpretatie van ons bestaan is een filosofische onderneming die hermeneutisch van karakter is. Zij beoogt geen metafysische constructie op basis van evidente beginselen.

⁷ WL 152, 595v, 609; Rel I, 537, 566; Rel II, 365; WuG 1; Baumgarten, (Hrsg.), *Max Weber. Werk und Person*, p. 399v.

Het filosofisch denken over wetenschap in deze studie is een filosofische hermeneutiek. Het is een hermeneutiek omdat mijn onderzoek een interpretatie van de zin van het sociaal-wetenschappelijk denken behelst. Deze hermeneutiek is filosofisch omdat ze probeert te achterhalen op welke wijze de sociale wetenschap op het menselijk bestaan zelf betrokken is. Een van mijn theses is, dat 'bestaan' in dit geval meer omvat dan datgene wat feitelijk aantrefbaar is. Het bestaan is een feitelijk gegeven in zoverre we het tot object van empirisch wetenschappelijk onderzoek maken. Daarmee is evenwel niet het laatste woord gesproken. De filosofische vraag naar de zin van de wetenschap verwijst naar een ideële dimensie van geldigheid die niet te reduceren valt tot aantrefbare feitelijkheid (vgl. § 1).

De filosofische vraag naar de bestaansinterpretatie van de wetenschap is bedoeld als een vraag naar de betekenis van wetenschap voor de kwaliteit, intensiteit of waarde waar het menselijk bestaan naar verwijst. Deze vraag zou je kunnen behandelen door te zoeken naar een criterium of regel waaraan je deze kwaliteit, intensiteit of waarde kunt afmeten. Zo'n kritische instantie zou je dan kunnen opvatten als een hypothetisch of conventioneel beginpunt van het denken en oordelen. Maar het filosofisch denken dat hier beoogd wordt streeft meer naar een interpretatie van de betekenis en reikwijdte van de wetenschap en naar het peilen van het bestaan waarop die wetenschap betrokken is, dan naar het opstellen of construeren van criteria of regels.

Door een filosofische reflexie op de wetenschap te voltrekken kan de eigen aard van de grondslag van de wetenschap verhelderd worden. Een filosofische hermeneutiek kan proberen in de wetenschap de ideële grondslag van de geldigheid ervan zichtbaar te maken. De wetenschap is juist een voor onze tijd geprivilegieerde vorm waarin de grenzen van het feitelijke overschreden worden. Dat is onmiddellijk begrijpelijk als we ons de filosofische vraag stellen naar de zin van de wetenschap voor ons bestaan. Hoe we deze vraag ook beantwoorden, het antwoord zal de wetenschap moeten uitleggen naar haar strekking. De empirisch wetenschappelijke analyse van de feitelijkheid van het bestaan verwijst naar een grondslag die de feitelijkheid van het bestaan overschrijdt. Het peilen van datgene waar de wetenschap in wortelt, het menselijk bestaan zelf, vereist de explicatie van een grond die in het positief wetenschappelijk denken wel doorschijnt, maar die empirisch wetenschappelijk alleen impliciet gevat kan worden. In de menselijke ervaring van het voorwerpelijke is de aanwezigheid van het niet-voorwerpelijke evenwel altijd al geïmpliceerd. De filosofische reflexie zal deze verwijzing, welke impliciet in de empirische wetenschap opgesloten ligt, nader moeten expliciteren.

In deze studie wordt gepoogd om Webers denken zoveel mogelijk naar zijn intenties en strekking te volgen en te expliciteren. Het gaat mij om een zo adequaat mogelijk begrip van de zaak die zijn denken heeft bewogen. Hoe kunnen we de zaak die Weber ons onder ogen wil brengen begrijpen? En hoe kunnen wij de geldigheid van die zaak begrijpen? Deze vragen zijn twee kanten van dezelfde medaille. Want we kunnen niet begrijpen wat voor Weber geldig is geweest als we het niet tegelijkertijd als geldigheid zonder meer begrijpen. Begrip is immers meer dan het constateren van een feit. Het is betrokken op

geldigheid als zodanig. Begrip voor een gesubjectieerde of relatieve waarheid houdt een beperking in van die waarheid en van het begrijpen ervan. Bij een zodanig 'begrip' wordt niet alleen het begrijpen tot uitdrukking gebracht, maar ook de aanvaarding van een beperking.

De filosofische interpretatie van Weber die ik voorsta is er op uit om te begrijpen in welk opzicht Weber gelijk heeft en gelijk behoudt. Dat is niet slechts een zaak van historische rechtvaardigheid, maar ook een noodzakelijke voorwaarde om de actualiteit van Webers denken te begrijpen. Het zoeken naar Webers inzichten stoot evenwel ook onvermijdelijk op de grenzen ervan. De veranderde historische constellatie waarin wij staan leidt tot een andere en hopelijk verder doordachte uitdrukking van de zaak die Weber aan de orde heeft gesteld. Dat betekent dat we de manier waarop Weber zijn denken tot uitdrukking heeft gebracht niet zonder meer tot de onze kunnen maken. De interpretatie moet de niet-voorwerpelijke, ideële inspiratie van Webers denken aan de hand van haar historische gestalte en uitdrukking begrijpen. Maar als interpreteren meer is dan napraten, wil dat ook zeggen dat het een zelfstandige verwoording van die inspiratie nastreeft. Het denken over Webers zaak plaatst mij voor de noodzaak om die zaak anders uit te drukken dan Weber zelf heeft gedaan. De interpretatie en uitleg leidt onvermijdelijk tot een confrontatie en tot botsingen in begrippen en formuleringen. Daarin zal de inspiratie waar het om gaat door de binding aan een andere uitdrukkingsvorm van kleur veranderen.

Naarmate ik dichter benader wat Webers denken bewogen heeft, kom ik tot de ontdekking dat de wijze waarop Weber het heeft uitgedrukt onherhaalbaar is, dat het discours dat hij heeft opgebouwd het onvervreemdbaar eigendom van hemzelf is. Voor mijn interpretatie zit er dan niets anders op dan om het onderscheid tussen de oorspronkelijke tekst en mijn interpretatie ervan expliciet te laten worden, en om te accepteren dat de confrontatie met Weber mij paden doet betreden die Weber zelf niet gegaan is. Wellicht is de enig mogelijke slotsom van het echt begrijpen van een denker als Weber de overschrijding van het coördinatenstelsel waarin hij gemeend heeft zijn eigen inspiratie en inzichten tot uitdrukking te kunnen brengen. Als de interpretatie niet uitloopt op een confrontatie is de inspiratie van het denken onberoerd gebleven. Dan blijft er alleen het mechanisch herhalen van de geheiligde formules door de epigonen over. En dat wil zeggen: onbegrip.

Het is overigens ook op basis van Webers eigen uitlatingen heel goed verdedigbaar om de interpretatie van zijn gedachten door te voeren in de vorm van een toets op de houdbaarheid gemeten aan de strekking ervan. In het academisch bedrijf ligt het gevaar besloten van een terugval van de intellectuele inspanning tot lege bedrijfsmatigheid, het functioneren volgens bureaucratisch verantwoorde normen zonder intrinsieke betekenis. Is dit niet wat Weber bedoelt met de formule '*Fachmenschen ohne Geist*'?⁸ Het heeft, wanneer we deze opvatting van 'Geist' als geldig accepteren, weinig zin om zonder eigen inspiratie, dat wil zeggen zonder geloof aan de absolute betekenis van bepaalde waarden⁹,

8 Rel I, 204.

9 WL 182.

een onderzoeksobject in technisch wetenschappelijk opzicht correct te behandelen. Het ligt meer in de lijn van Webers opvattingen om bij een discussie over de betekenis en waarde van een gedachtengang het contrast tussen divergerende interpretaties van eenzelfde zaak zo scherp mogelijk tot uitdrukking te brengen, om op die manier een maximum aan inzicht te bereiken.

Pas op basis van contrast wordt voor het denken inzicht bevattelijk. Dat zou ook leidraad van interpretatie kunnen zijn: een interpretatie geeft inzicht in de mate waarin zij onderscheiden kan worden van de tekst die geïnterpreteerd wordt. Deze opvatting van hermeneutiek veronderstelt een niet-voorwerpelijke wending van de interpretatie. Want de zaak waar de interpretatie op betrokken is gaat blijkbaar niet op in de grondtekst of de interpreterende tekst. Het vatten van de strekking van Webers werk is het begrip van iets dat niet meer een voorwerpelelijk gegeven is, maar dat telkens opnieuw kan worden uitgelegd binnen de historisch veranderende coördinaten van de interpretatie.

§ 4 *Opbouw*

In deze studie wordt de aandacht in hoofdzaak gericht op de filosofische grondslagen van Webers wetenschapstheoretisch en ethisch denken. De analyse wordt toegespitst op de manier waarop het apriori in het wetenschappelijk denken gegeven is en op de wijze waarop het praktisch inzicht zich verhoudt tot de grondslag van het menselijk handelen in 'laatste' waarden. De centrale leidraad van mijn interpretatie is de oppositie van feitelijkheid en geldigheid en van immanentie en transcendentie. Daardoor komen mijns inziens een aantal belangrijke motieven van Webers denken aan het licht welke samenhangen met de filosofische grondslagen ervan. Het gezichtspunt van interpretatie dat ik kies werpt licht op fundamentele dilemma's rond rationaliteit en vrijheid die Webers inspiratie en thematiek uitmaken.

In concreto verloopt mijn betoog via de volgende stappen.

Eerst wordt het denken van H. Rickert en E. Husserl rond de eeuwwisseling behandeld (hfdst. II en III). Zij hebben het filosofisch kader geschapen waarin Webers denken zich voltrekt. Ik beperk me bij mijn interpretatie van Rickert en Husserl tot de fase van ontwikkeling van elk van beide denkers waardoor Weber is beïnvloed.¹⁰ Mijn stelling is dat Webers wetenschapsleer en ethiek begrepen kunnen worden als een poging de filosofische explicatie van het apriori die Rickert en Husserl elk op eigen wijze voltrekken, vruchtbaar te maken voor het inzicht in de structuur en de werkwijze van de sociale wetenschappen en voor het inzicht in de apriorische grondslag van het handelen.

Weber heeft ook de filosofische eenzijdigheden van Rickert en Husserl overgenomen. Zijn reflexie op de apriorische grondslag van de sociale wetenschap en de ethiek is gebonden aan de scheiding van feitelijkheid en geldigheid en

¹⁰ Ik stem in met de opmerking van D. Henrich (1952, p. 4) dienaangaande: "Die Deutung hat sich immer das Bild der Philosophie Rickerts zu vergegenwärtigen, das sich Weber im Jahre 1903/1904 machen konnte, um ihren Zusammenhang zu verstehen." Deze hermeneutische regel moet men ook op Webers relatie tot Husserl toepassen.

aan de opvatting dat waarden in zoverre ze de sfeer van het feitelijke te boven gaan als een speelruimte van logische mogelijkheden gedacht moeten worden.

De interpretatie van Webers denken heeft tot doel een immanente uiteenzetting te geven van de structuur van zijn wetenschapsleer en ethiek aan de hand van de oppositie van feitelijkeheid en geldigheid, van subjectiviteit en evidentie. Hoofdstuk IV behandelt de apriorische grondslag van Webers conceptie van sociale wetenschappen en hoofdstuk V zijn leer over de apriorische grondslag van het handelen. Daarbij doe ik een poging de antropologische en metafysische vooronderstellingen van Webers concepties te expliciteren. Deze analyses leiden tot een aantal kritische overwegingen die regelrecht voortvloeien uit mijn reconstructie van Webers denken. Een aantal theses die Weber zelf naar voren heeft gebracht kunnen weerlegd worden vanuit een doordenking van de gehanteerde begrippen in confrontatie met de fenomenen die zij trachten te vatten.

Hoofdstuk VI vat mijn kritiek op Weber samen en werkt die nader uit aan de hand van zijn conceptie van rationaliteit en vrijheid. Het is de vraag of Weber de consequentie van zijn gedachtengangen voldoende heeft doorzien. Dat geldt zowel voor de grondslag van het sociaal-wetenschappelijk verstaan, als voor de grondslag van het ethisch handelen. Zijn conceptie van rationaliteit en vrijheid is bepaald door de gebrekkige reflexie op de grondslagen van zijn empirisch wetenschappelijk denken. Een filosofische hermeneutiek die de bestaansinterpretatie van de sociale wetenschap tot in de filosofische grondslagen doordenkt, moet tot andere conclusies dan die van Weber komen.

Hoofdstuk VII zet eerst de filosofische vooronderstelling uiteen die in mijn interpretatie van en kritiek op Webers denken besloten ligt. Het perspectief dat het resultaat en de horizon van mijn confrontatie met Weber is, stelt de samenhang van apriori en aposteriori in de theoretische en de praktische verhouding tot de realiteit centraal. Deze samenhang noem ik 'de transcendentie van het menselijk zijn'. De transcendentie van het menselijk zijn is de grondslag van de rationaliteit van de empirische wetenschap. Zij is ook de grondslag van de praktische rationaliteit. Tenslotte situeer ik mijn benadering van Weber tussen enkele andere filosofische interpretaties en vat ik mijn interpretatie van en kritiek op Weber samen.